

В. А. Добровольська

Херсонська державна морська академія, Херсон, Україна

**ДІЯЛЬНІСТЬ ОДЕСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ
ІМПЕРАТОРСЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА
З ОРГАНІЗАЦІЇ ШКОЛИ ДЕСЯТНИКІВ БУДІВЕЛЬНОЇ
СПРАВИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

E-mail: viado@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5262-7425>

Анотація. Статтю присвячено вивченню діяльності Одеського відділення Імператорського російського технічного товариства і його Постійної комісії з технічної освіти у вирішенні проблеми формування професійної освіти в регіоні, зокрема через створення школи десятників будівельної справи. Основним джерелом дослідження стали матеріали фондів Державного архіву Одеської області, опубліковані звіти Одеського відділення Імператорського російського технічного товариства. У результаті проведеного дослідження вдалося дійти висновків, що система професійної освіти в Російській імперії кінця ХІХ – початку ХХ ст. формувалася за участі громадських товариств. Ключову роль у цьому процесі в Причорноморському регіоні зіграло Одеське відділення Імператорського руського технічного товариства та його Постійна комісія з технічної освіти, в діяльності яких основна увага приділялася нижчій професійній освіті. Це диктувалося як запитамі самого Одеського відділення Імператорського російського технічного товариства в умовах модернізації, так і його фінансовими можливостями. Школа десятників будівельної справи, створена Одеським відділенням Імператорського російського технічного товариства, орієнтувалася на підготовку робітничих кадрів, що володіли б сучасними компетенціями, і ставала важливою ланкою вирішення проблеми якості людського капіталу в умовах розгортання модернізаційних процесів.

Ключові слова: Одеське відділення Імператорського російського технічного товариства, Постійна комісія з технічної освіти, професійно-технічна освіта, школа десятників будівельної справи.

V. A. Dobrovol'ska

Kherson State Maritime Academy, Kherson, Ukraine

**ACTIVITIES OF THE ODESSA BRANCH OF THE IMPERIAL
TECHNICAL SOCIETY ON ORGANIZING THE SCHOOL
OF CONSTRUCTION WORKERS
(END OF THE XIX – BEGINNING OF THE XX CENTURY)**

Abstract. The article is devoted to the study of the activities of the Odesa branch of the Imperial Russian technical society and its Permanent commission on technical education. They solved the problems of the formation of professional education in the region, in particular, through the creation of a school of construction tradesmen. The main source of the research was the materials of the funds of the State Archives of the Odesa region, published reports of Odesa branch of the Imperial Russian technical society. The purpose of the research: study of the problem of organization and results of the activity of Odesa branch of the Imperial Russian technical society on the creation of a school of construction workers in Odesa. Research methods were used: problem-chronological, historical-genetic, retrospective, comparative analysis, quantitative methods. These methods contribute to the rigorous and systematic investigation of historical

phenomena, allowing to construct nuanced and evidence-based narratives. As a result of the research, it was concluded that the system of professional education in the Russian Empire at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, was formed with the participation of public associations. A key role in this process in the Black Sea region was played by the Odesa branch of IRTT and its Permanent Commission on Technical Education. Their main attention was paid to lower professional education. This was dictated by the requests of Odesa branch of the Odesa branch of the Imperial Russian Technical Society itself in terms of modernization, as well as its financial capabilities. The school of construction workers was created by Odesa branch of the Imperial Russian Technical Society. It focused on the training of workers with modern competencies. The general management of the school of workers was entrusted to the head of the Permanent Commission for Technical Education, Professor V. M. Ligin. The head of the educational department was appointed the inspector from the educational department of Odesa branch of the Imperial Russian Technical Society schools, state adviser M. O. Kaminsky. A two-year training course with theoretical and practical parts was introduced in the school of construction workers. The school of construction workers became an important link in solving the problem of the quality of human capital in the context of the deployment of modernization processes. It operated from 1891 to 1919 at the Odesa branch of the Imperial Russian Technical Society. It trained 731 specialists in the field of construction, which contributed to a significant increase in the professional level of workers both in the northern Black Sea region of Ukraine and in other territories of the Russian Empire in the late 19th and early 20th centuries. Type of article: descriptive.

Key words: Odesa branch of the Imperial Russian Technical Society, Permanent Commission on Technical Education., vocational education, school of construction workers.

Вступ. Виклики сьогодення сприяють зростанню ролі освіти, особливо її професійного сегмента. Здійснюється пошук оптимальних форм і моделей навчання, які б відповідали європейським стандартам і формували армію високопрофесійних фахівців для різних галузей українського виробництва. Звернення до історичного досвіду започаткування професійної технічної освіти на українських землях в кінці XIX – на початку XX ст. сприятиме розумінню особливостей її організації, запитів, шляхів подолання перешкод і вирішенню проблем її розвитку.

Остання третина XIX ст. в Російській імперії характеризувалася стрімким розвитком фабрично-заводського виробництва. Пореформений період дав поштовх для наукового-технічного прогресу та породив запит на кваліфіковану робочу силу. Її низький освітній рівень та відсутність у державі чітко організованої державної системи професійно-технічної освіти спричиняли брак кадрів у промисловості. Становище з технічною освітою в Російській імперії було складним. Відсутньою була загальна система організації технічних, ремісничих і взагалі професійних училищ. Забюрократизований державний апарат зі значними пережитками минулого не міг проявляти гнучкість і швидко реагувати на виклики часу, які вимагали невідкладно займатися підготовкою кваліфікованих кадрів. До вирішення проблеми професійно-технічної освіти, особливо в регіонах з потужним промисловим потенціалом, взялися громадські товариства та активно долучилася інтелігенція, представники якої стали провідниками передових ідей у сфері професійно-технічної освіти. Одним із таких громадських об'єднань в Україні було Одеське відділення Імператорського руського технічного товариства (ОВІРТТ), організоване у 1871 р. [2, арк. 68]. До його складу входили власники підприємств міста Одеси, представники місцевих органів влади, технічної інтелігенції, інженери-практики, техніки, науковці, викладачі навчальних закладів. Серед пріоритетних напрямів діяльності ОВІРТТ був розвиток професійної та технічної освіти в регіоні, створення професійних навчальних закладів для робітників.

Предмет дослідження: діяльність Одеського відділення Імператорського руського технічного товариства з розвитку професійно-технічної освіти в південному регіоні.
Мета дослідження полягає у вивченні проблеми організації та результатів діяльності ОВІРТТ зі створення школи десятників будівельної справи в місті Одесі.

Історіографія проблеми та джерела. За винятком окремих статей [1; 9; 11; 20; 22] маємо констатувати відсутність історіографічної оцінки діяльності ОВІРТТ загалом та його участі в організації професійної освіти в Причорноморському регіоні

зокрема. Виняток становлять окремі праці науковців, де окреслену наукову проблему автори висвітлювали побіжно [10] або в контексті дослідження педагогічного складника в діяльності Одеської школи десятників будівельної справи [23]. Джерела цього дослідження становлять матеріали фондів Державного архіву Одеської області (ф. 333 «Одеське відділення Руського технічного товариства», ф. 117 «Школа десятників будівельної справи при Одеському відділенні Імператорського руського технічного товариства») [2–8] та опубліковані «Звіти Одеського відділення Імператорського руського технічного товариства» за період існування школи десятників будівельної справи в місті Одесі (1891–1919 рр.) [12–18].

Основна частина. Наприкінці 1880-х рр. у відповідних державних структурах Російської імперії та серед зацікавлених підприємців робилися спроби з'ясувати справжній стан речей у сфері професійної освіти. Необхідність обговорити перспективи її належної організації в майбутньому спонукали до скликання всеросійського з'їзду з цього питання. Тому вже 26 грудня 1889 р. в Санкт-Петербурзі розпочав роботу Перший з'їзд професійної освіти, який працював до 6 січня 1890 р. Ініціатором скликання з'їзду виступила Постійна комісія з професійної освіти, що діяла при Імператорському російському технічному товаристві (ІРТТ) в Петербурзі, очолюваному на той час О. Г. Неболсиним. Ключове й визначальне значення в підготовчій та організаційній роботі з'їзду відіграли два документи «Проект загального нормального плану промислової освіти в Росії» та «Основні положення про промислові училища» [21, с. 1087–1099].

На цьому з'їзді були присутніми 1 076 делегатів, заслухано 161 доповідь. Основною темою стали питання про пріоритетну роль професійно-технічних навчальних закладів у розвитку промисловості, підготовка кваліфікованих робітників та інших фахівців, необхідності перебудови ремісничого учеництва та підвищення загальної грамотності населення. Під час роботи з'їзду діяло 12 секцій [12, с. 9]. Одна з них займалася питаннями різних типів спеціальних навчальних закладів та особливостей їх розвитку – реальних училищ, середніх та нижчих класів. Для унаочненого ознайомлення делегатів з'їзду з тогочасним станом навчання з технічної і професійної освіти під час роботи форуму організовано виставку досягнень учнів технічних і промислових навчальних закладів, а також навчальних програм і методів навчання. Цю виставку відвідало близько 9 тис. осіб, що свідчило про інтерес до професійної освіти та її результатів у кожному уже на той час чинному професійному навчальному закладі.

У Першому з'їзді професійної освіти делегати від ОВІРТТ обрали голову відділення В. М. Лігіна та членів відділення – М. С. Починського, А. П. Старкова та Г. Е. Вейнштейна [12, с. 9]. Після повернення з Петербурга В. М. Лігін і Г. Е. Вейнштейн доповідали на загальних зборах ОВІРТТ про перебіг засідань з'їзду, його основні результати роботи та ухвалені постанови, а також про презентовані на виставці з'їзду експонати. Ці події надихнули членів Одеського відділення ІРТТ на думку про організацію належної професійної освіти і в Одесі.

Практичну реалізацію ідей, означених на Першому з'їзді професійної освіти, покладено на особливі Постійні комісії з технічної освіти, які діяли при ІРТТ в Петербурзі та його регіональних відділеннях. З огляду на те, що завдання спеціальної освіти були досить суттєвими для сприяння промислового розвитку Північного Причорномор'я, Одеське відділення ІРТТ, керуючись п. 6 Статуту училищ Імператорського руського технічного товариства [24, с. 3–4], постановило створити у своєму складі Постійну комісію з технічної освіти [13, с. 2]. Під її компетенцію і відповідальність тепер передавалися всі справи професійно-технічної освіти. Міністерство народної освіти у травні 1890 р. затвердило головою Постійної комісії з професійної освіти очільника ОВІРТТ В. М. Лігіна, його заступниками – членів відділення: О. О. Бернардацці та О. О. Верю [13, с. 4].

Як бачимо, ідея створення в Одесі школи десятників будівельної справи була власною ініціативою місцевого відділення ІРТТ. До життя вона була покликана через ті історичні обставини, що формувалися в південному регіоні України як відповідь

інженерів-практиків, техніків та науковців відділення на нагальні потреби й виклики часу.

Згідно зі Статутом ІРТТ, перед його членами стояло розв'язання одного з ключових завдань, що було продиктоване всім ходом науково-технічного прогресу та пореформеним періодом – підготовка технічних кадрів. Промисловий розвиток міст Північного Причорномор'я – Одеси, Херсона, Миколаєва – вимагав забезпечення розвитку технічних знань та освіти в регіоні. Члени Одеського відділення ІРТТ, переважна більшість яких були власниками фабрик і заводів промислових міст, бачили цю потребу безпосередньо на своїх підприємствах. Маючи постійно справу з розв'язанням питань проектування, будівництва, інженерними роботами як безпосередньо в Одесі, так і в усьому південному регіоні, члени ОВІРТТ відчували постійну потребу в ґрунтовно підготовлених технічних фахівцях середньої та нижчої ланки. Серед інших, такими фахівцями могли стати десятники будівельної справи. Так називали старших відповідальних осіб нижчого технічного персоналу у групі, наприклад, управителів при здійсненні будівельних та інженерних робіт. Вони повинні були б виконувати не лише нагляд за ходом будівництва, а й мали бути безпосередніми й підготовленими виконавцями розпоряджень архітекторів та інженерів. Саме брак таких підготовлених фахівців серед персоналу нижчої організаційно-управлінської ланки спонукав членів ОВІРТТ до практичної реалізації своєї ідеї, яка полягала у створенні в місті Одесі спеціальної школи десятників будівельної справи.

Ця ідея була не зовсім новою. На теренах тогочасної Російської імперії така школа вже існувала в Петербурзі, створена ще в 1874 р. при ІРТТ. Вона вже мала свій 17-річний досвід організації діяльності, який і планували в ОВІРТТ взяти за основу [12, с. 10]. Правовою основою для створення навчальних закладів такого типу була постанова Державної Ради «Про училища, що засновувалися Імператорським руським технічним товариством» від 25 травня 1882 р. [19, с. 256]. Цим документом уряд дозволяв ІРТТ створювати училища при заводах, фабриках, а також у місцевостях, населених фабрично-заводськими робітниками та ремісниками, для поширення в їхньому середовищі необхідних професійних знань. Такі училища поділяли на два розряди: 1) спеціальні школи і класи: технічні, ремісничі, малювання й креслення за різними галузями виробництва з особливими спеціалізованими майстернями; 2) загальноосвітні школи – з курсом початкового й елементарного технічного навчання. Ці навчальні заклади мали утримуватися коштом самого ІРТТ і його відділень, за рахунок пожертв або на кошти призначених зі скарбниці, земських, міських чи станових матеріальних засобів. Такі училища перебували у віданні Міністерства народної освіти, безпосередньо підпорядковувалися попечителю місцевого навчального округу і місцевому директору народних училищ. Безпосередньо загальне керівництво самими навчальними закладами покладалося на голову створеної при ІРТТ або його відділеннях Постійної комісії з технічної освіти. Пряме управління училищами мало покладатися на інспектора з навчальної частини відділення ІРТТ.

Метою ж школи десятників, створеної Одеським відділенням ІРТТ, було надати будівельникам можливість отримати ті спеціальні знання, які були необхідні десятникам при здійсненні різного роду будівельних робіт. Реалізація такого проєкту потребувала акумуляції й значних коштів. Враховуючи той чинник, що запит на майбутніх підготовлених десятників буде не лише від приватних осіб, а й від державних та громадських підприємств, що займалися будівництвом, на загальних зборах ОВІРТТ порушувалося питання про фінансування майбутньої школи. Тому ухвалено рішення про клопотання перед Міністерством шляхів сполучення, Одеським міським громадським управлінням, Херсонським губернським земством та Херсонським товариством південно-західної залізниці з тим, щоб ці установи набули право на безплатне навчання в школі визначеної кількості робітників відповідно до асигнованих ними коштів на потреби школи. Враховуючи всі бюрократичні моменти і «швидкість» ухвалення рішень у владних кабінетах, члени ОВІРТТ під керівництвом своєї Постійної комісії з технічної освіти розпочали активну підготовку до реалізації свого проєкту.

Одеське відділення ІРТТ підійшло до вирішення цього завдання в належний спосіб. Були розроблені положення, програми навчання, складено кошторис, знайдені кошти на утримання школи. Брак коштів ставав фактично єдиною перешкодою до повної реалізації поставлених цілей. Однак завдяки енергії та активній позиції членів відділення такі кошти незабаром були асигновані. Зокрема, в розпорядження ОВІРТТ надійшли суми від Одеського міського управління в розмірі 2 тис. руб. на рік, Херсонського губернського земства – 1 тис. руб. Відповідно до постанови Державної Ради «Про училища, що засновувалися Імператорським руським технічним товариством» від 25 травня 1882 р., установам, які робили пожертви на організацію школи ІРТТ одноразово в сумі не менше ніж 100 руб. щорічно, присвоювалося звання засновника школи [19, с. 257]. Звісно, що це були незначні суми для такого проекту, переважна більшість витрат на утримання школи покривалася за рахунок ОВІРТТ. Витрати лише на початковому етапі організації Одеської школи десятників дорівнювали 751 руб., які були розподілені так [14, с. 15] (табл. 1):

Таблиця 1

Кошторис витрат Одеської школи десятників на етапі її створення (1891 р.)

№ з/п	Господарські витрати	Сума (руб.)
1.	Оренда приміщення	850
2.	Опалення	150
3.	Освітлення	50
4.	Прибирання та оплата послуг сажотруса	40
5.	Служитель	200
6.	Водопостачання	30
7.	Ремонт приміщення	35
Усього		1 355
	Витрати на навчальну частину	
1.	Теоретичні та практичні заняття – 77 год/тиждень (24 навчальні тижні) – 1 848 год. (1 руб. 25 коп./год)	2 310
2.	Навчальні посібники	75
3.	Зарплата інспектору (з квартирою)	600
4.	Допомога учням	160
5.	Непередбачувані витрати	100
Усього		3 245
Разом		4 600

Згідно з постановою Державної Ради і п. 15 Статуту училищ ІРТТ загальне керівництво школою десятників покладено на голову Постійної комісії з технічної освіти професора В. М. Лігіна. Завідувачем навчальної частини призначено інспектора з навчальної частини шкіл ОВІРТТ, статського радника М. О. Камінського, завідувачем адміністративно-господарської частини та інспектором школи – технолога Д. М. Піддерегіна [23, с. 118].

Усі питання щодо організації навчального закладу, розроблення Положення і кошторису витрат лягали на спеціально створену для цього комісію під головуванням О. О. Бернардацці та її членів – Г. Е. Вейнштейна, С. І. Рудницького, М. О. Тарутина, В. Д. Толвинського і Р. В. Шельтинга. Розроблене цією комісією положення подано на розгляд та затвердження попечителя Одеського навчального округу. У Положенні передбачалося приймати до школи осіб віком не молодше ніж 16 років. Незважаючи на зовсім юний нижній граничний вік, це мали бути особи з досвідом роботи в будівельній сфері не менше ніж 2 роки. Це могли бути майстри або управителі, що вже працювали на будівництві і склали вступні іспити в межах програми курсу однокласного сільського училища [13, с. 13].

Відкриття школи десятників будівельної справи в місті Одесі відбулося 1 листопада 1891 р. На урочистостях були присутні директор народних училищ, дійсний статський радник В. І. Фармаковський, голова ОВІРТТ і він же очільник Постійної

комісії з технічної освіти професор В. М. Лігін, інші члени комісії, а також викладачі та учні новоствореної школи [2, арк. 58].

Свого приміщення школа не мала, його доводилося винаймати. На перший рік навчання до школи десятників були зараховані 23 учні віком від 16 до 28 років. Це були вихідці переважно з селян та містян з українських та російських губерній. Усі ці учні уже мали освіту, що відповідало вимогам п. 11 згадуваної вище постанови Державної Ради від 25 травня 1882 р. (домашню, церковноприходських шкіл, народних, реальних, ремісничих училищ) та досвід практичної роботи мулярів, пічників, столярів, штукатурів, покрівельників тощо [19, с. 256].

У школі десятників запроваджено дворічний курс навчання з теоретичними і практичними частинами. Реально ж це були два зимові півріччя, що тривали з 1 листопада до 15 квітня і включали опанування теорії. Теоретичні заняття тривали з 8 до 18 год з 2-х годинною обідньою перервою. Навчальний план першого року включав освоєння поданих нижче предметів та прізвищ і фаху викладачів [5, арк. 4] (табл. 2).

Таблиця 2

Навчальний план Одеської школи десятників першого року її діяльності (1891/1892 н. р.)

№ з/п	Предмети	Викладачі та їхній фах	Класи/год		Усього, год
			I	II	
1.	Закон Божий	І. О. Стратонович – священник	2	2	4
2.	Російська мова	О. І. Шиовський – кандидат історико-філологічних наук	4	4	8
3.	Географія / Історія		2	2	4
4.	Арифметика	Д. В. Зав'єнко – інженер-механік	6	2	8
5.	Геометрія		4	4	8
6.	Малювання / Чистописання	М. С. Прийомишов – випускник Строганівського училища малювання	4	4	8
7.	Креслення	Ф. Д. Шишко – інженер-технолог	6	6	12
8.	Опір матеріалів		–	2	2
9.	Будівельне мистецтво	Д. М. Піддерегін – технолог	7	10	17
10.	Залізнична справа		–	2	2
11.	Землемірна справа		–	2	2
12.	Складання кошторисів		–	2	2
Усього			35	42	77

Увесь процес навчання планувався з урахуванням опрацювання теоретичного матеріалу в класах під контролем і за консультацією викладачів. Виконання домашніх завдань не передбачалося.

У літній період учні школи мали проходити практичне навчання безпосередньо на виробництві: моделювання з дерева і гіпсу, знімання планів, креслення шаблонів, здійснення робочих креслень тощо. Учні, що не пройшли практику, на наступний курс школи не переводили й атестат про її закінчення не отримували. Згідно з п. 12 розпорядження Державної ради про училища, що створювалися ІРТТ, обов'язковою була участь учнів у перевірних та випускних екзаменах. При училищі була створена особлива екзаменаційна комісія за участі викладачів училища та депутатів від навчального округу. Ті учні, які задовільно склали випускні іспити, отримували атестати [6, арк. 10].

Навчальний процес у школі десятників на початковому етапі її створення забезпечували 6 викладачів-практиків, які мали досить високий для свого часу рівень освіти та досвід практичної роботи за фахом. На допомогу учням для належного засвоєння теорії організовано бібліотеку з методичною та науковою літературою. Значну частину матеріалів і зразків праць з будівництва та архітектури подарували члени Одеського відділення ІРТТ Р. Л. Коган, М. О. Тарутин і В. О. Ульрих з власних приватних ко-

лекцій. При школі також запроваджена посада лікаря, яку обіймав В. В. Філіпович, попечителями школи в перший рік її діяльності були К. В. Май та Р. В. Шельтинг, скарбником – М. О. Тарутин [14, с. 15].

Про значення розвитку професійної освіти в місті Одесі, яку тут почали втілювати в життя створенням школи десятників будівельної справи, свідчить і увага до навчального закладу з боку посадових осіб різного рівня. Зокрема, упродовж першого навчального року школу неодноразово відвідували: інспектор народних училищ одеського району Л. П. Шпановський, інспектор з навчальної частини шкіл ОВІРТТ М. О. Камінський, окружний інспектор Південно-Західного гірничого округу В. М. Курбановський, заступник голови Постійної комісії з технічної освіти ОВІРТТ О. О. Бернардацці. До речі, останній відвідував школу щотижня й тримав на контролі увесь її навчальний процес [13, с. 13].

З відкриттям у 1892 р. другого класу школи десятників її авторитет лише зростав [14, с. 6]. Позитивний імідж школи десятників у місті та відгуки про навчання її учнів і підприємців сприяли її популяризації уже упродовж першого року її існування та формували запити на розширення діяльності. Зокрема, постало й питання про організацію при школі вечірніх курсів.

Щороку кількість охочих навчатися в школі десятників лише збільшувалася. Значній частині з них доводилося відмовляти в зарахуванні за браком місць. Згідно зі звітом школи десятників за 1896 р. її випускниками в тому році стало 16 осіб. За 5 років від заснування школи у 1891 р. усього випущено 58 фахівців-десятників будівельної справи. Фактично всі вони були працевлаштованими. Про потребу фахівців такого рівня свідчить їх розподіл за географією та видом діяльності: 29 з них перебували десятниками на приватній службі, 8 були постійними десятниками на земській службі (з окладом у 600 руб. на рік), 4 – десятниками на міській службі, 1 працював десятником на будівництві Сибірської залізниці (з окладом у 900 руб. на рік), 1 – десятником на будівництві маяків на Далекому Сході (1 200 руб. на рік), 2 служили на залізницях, 1 був десятником при технічному бюро (960 руб. на рік), 3 – постійними десятниками у військовому відомстві, 1 працював межовим знімачем при Уральському гірничому управлінні, 1 – на службі поштового відомства, 4 займалися підрядами з будівництва тощо [16, с. 17].

Кращим показником і доказом успішності школи десятників, створеної Одеським відділенням ІРТТ, стала участь навчального закладу в Другому з'їзді російських діячів з професійної і технічної освіти, що проходив у Москві в грудні 1895 р. та присудження їй диплому другого ступеня на Всеросійській промисловій і художній виставці, що проходила в Нижньому Новгороді в 1896 р. Тут школа експонувала 4 альбоми (по два від кожного класу), рисунки і креслення, які презентували повну програму роботи з малювання і геометричного, пропорційного та перспективного креслення. Крім того, експонувалися також письмові роботи учнів з будівельного мистецтва, арифметики і геометрії тощо [16, с. 16].

Звісно, реалізація такого проєкту не була позбавлена й проблем. Ключовою була потреба у власному приміщенні для школи десятників. Наявне приміщення, яке ОВІРТТ орендував для школи, уже було замалим для того контингенту слухачів, який навчальний заклад мав у своєму складі. Крім того, у стінах цієї будівлі ОВІРТТ розмістило і новостворені курси для робітників. З огляду на таку ситуацію голова ОВІРТТ М. О. Депп запропонував Раді товариства підняти клопотання перед Одеським міським головою про наділення товариства земельною ділянкою для будівництва власного приміщення школи. Ця ділянка землі була виділена постановою Одеської міської думи від 11 червня 1898 р. В ОВІРТТ негайно узялися до розроблення проєкту майбутнього будинку школи десятників та пошуку коштів на його реалізацію [17, с. 13]. За кілька місяців архітектор С. О. Ландесман запропонував проєкт будівлі. Для його реалізації зі складу членів ОВІРТТ створили будівельну комісію під керівництвом Г. Ф. Лонського. До її складу увійшли відомі організатори будівельних проєктів у місті Одесі – Л. Л. Фрісман, Ю. П. Струнке, І. Е. Сорокін, С. В. Орлов, С. І. Рудницький. Майбутнє приміщення

школи передбачалося збудувати за останніми архітектурно-будівельними нормами, що відповідали б новітнім вимогам шкільної гігієни, з просторими і світлими класами. Ідея будівництва власного приміщення для школи десятників мала потужний суспільний резонанс. Знаково, що серед спонсорів цього проекту були уже й випускники школи десятників. Такі події в черговий раз засвідчили потребу і значення подібних закладів професійної освіти як для робітників, так і для підприємців.

Початок ХХ ст. вніс свої зміни в економічне та суспільне життя, що вплинуло і на зростання ролі знань. Просвітницька діяльність ОВІРТТ тепер виходила на новий рівень й охоплювала все ширше коло людей. Вона не обмежувалася лише питаннями організації професійних шкіл для робітників, а ставала значно ширшою, охоплюючи і питання популяризації окремих галузей знань, набувала характеру науково-просвітницької. Уже з початку 1903 р. Рада ОВІРТТ, за пропозицією її членів, створила Лекційну комісію у складі С. І. Рудницького, М. І. Богданова, М. Ф. Безчасного та В. І. Зуєва. Завданнями цієї комісії була організація публічних лекцій з метою популяризації результатів науково-технічного прогресу, науково-практичних результатів діяльності власне самих членів ОВІРТТ та збору коштів для продовження здійснення просвітницької діяльності відділення [18, с. 11]. Уже перші дві лекції, прочитані професором М. І. Пренделем на тему «Вулканічна катастрофа 8 травня 1901 р. на острові Мартініка» та лаборантом міської хімічної лабораторії О. С. Гернетом «Про фальсифікацію харчових продуктів», принесли для ОВІРТТ 196 руб. чистого прибутку [18, с. 14].

Також ініційовано створення при Одеському відділенні ІРТТ рухомого музею прикладних знань. На музей покладалися завдання сприяння більш успішному засвоєнню природничих наук, розумінню їх прикладного значення та практичного застосування [17, с. 22]. Однак реалізація усіх цих проектів вимагала фінансування, вирішити питання якого своїми силами, звісно, Одеське відділення не могло. Тому його керівництву вчергове доводилося звертатися до місцевих органів влади, небайдужих містян та шукати меценатів для підтримки своїх суспільно корисних задумів.

Вимоги часу та більш як 10-річне існування школи десятників вимагали змін та оновлення діяльності навчального закладу. У 1903 р. на загальних зборах ОВІРТТ неодноразово порушували питання про реорганізацію школи десятників. Зокрема, інспектор з її навчальної частини С. М. Березин та постанова її педагогічної ради порушували питання про можливість відкриття при раніше двокласній школі десятників 3 класу. Думки з цього питання розділилися. Особливо після тривалих дебатів після доповіді Л. Л. Гаврилова, який переконував у необхідності розширення діяльності школи десятників з огляду на потребу такого типу навчальних закладів та результатів її діяльності. Однак частина членів ОВІРТТ схилилася до думки, висловленої товаришем голови відділення, професором І. М. Занчевським про те, що школа у своєму тогочасному форматі й так досягала потрібних результатів, тому необхідності в розширенні її діяльності й відкритті 3 класу не бачили ніякої. Насправді ж раціональна і важлива для забезпечення регіону фахівцями вищої кваліфікації ідея розбилася об фінансові проблеми. Відкриття додаткового класу вимагало і додаткових витрат, справитися з якими силами лише ОВІРТТ було занадто складно. Однак долаючи труднощі і застереження, Рада ОВІРТТ все ж таки ухвалила рішення про реорганізацію школи десятників у трикласний навчальний заклад [18, с. 16].

Просвітницька діяльність ОВІРТТ щороку лише розширювалася. Цьому сприяли суспільні запити та потреба реорганізації діяльності школи десятників [7, арк. 4]. Інтерес до цього проявляло й Міністерство народної освіти, якому була цікава думка членів ОВІРТТ. У 1903 р. на загальних засіданнях відділення розглядалося питання про створення в Одесі школи каменярьської справи. Складність полягала в тому, що ОВІРТТ не мало спеціальної комісії, яка б розтлумачила, що потрібно було вкладати в розуміння спеціальності десятника каменярьської справи. Для вивчення питання й отримання цієї інформації до власників каменярьських майстерень були розіслані запити, відповіді на які так і не отримали. З огляду на цю ситуацію Постійна комісія

з технічної освіти ОВІРТТ віддала це питання для розроблення в педагогічну раду школи десятників [18, с. 22].

Успішна діяльність школи десятників ОВІРТТ давала можливість для презентації результатів своєї діяльності та популяризації навчального закладу й професійно-технічної освіти як на регіональному, так і на загальнодержавному рівнях. На одному із чергових загальних зборів Постійної комісії з технічної освіти, що проходили 16 травня 1903 р., було порушене питання про участь школи десятників і вечірніх класів для робітників, що діяли при цій школі, у виставці Третього з'їзду російських діячів з технічної і професійної освіти, а також у регіональних виставках робіт з професійної та технічної освіти [18, с. 4, 21].

Висновки. Система професійної освіти нижчого рівня, орієнтована на підготовку робітників, що володіли б сучасними компетенціями та професійними навичками, є важливим чинником вирішення проблеми якості людського капіталу в епоху модернізації. Розвиток цієї системи в кінці XIX ст. в Російській імперії, до складу якої була анексована й Наддніпрянська Україна, стримувався низьким рівнем загальної освіти робітників. Слабкість державного апарату та відсутність політичної волі у пришвидшенні процесу реформ призводили до того, що професійна освіта в Російській імперії формувалася за активної участі громадських організацій та товариств. Ключову роль у цьому процесі відіграло Імператорське руське технічне товариство та його регіональні відділення з їх Постійними комісіями з технічної освіти. В діяльності відділень основна увага приділялася нижчій професійній освіті робітників. Це диктувалося як запитамі самого суспільства в умовах модернізації, так і можливостями ІРТТ.

Одеське відділення ІРТТ, організоване в 1871 р., своїм пріоритетом бачило науково-просвітницьку діяльність. У цьому ключі члени відділення та його Постійна комісія з технічної освіти зайняли активну позицію у формуванні системи професійної освіти в Причорноморському регіоні. Заслугою відділення стало створення 1891 р. школи десятників будівельної справи, що належала до нижчого рівня професійної освіти для робітників. Незважаючи на складнощі організаційно-правового та фінансового характеру, система професійної освіти в окремо взятому південному регіоні України, незалежно від державних інститутів, завдяки Одеському відділенню ІРТТ формувалася досить успішно, що сприяло до певної міри вирішенню проблеми освіти робітників, підвищенню їх фаховості. За період свого існування (1891–1919 рр.) школа десятників будівельної справи при ОВІРТТ підготувала 731 фахівця в галузі будівництва, що сприяло суттєвому підвищенню професійного рівня робітників як північно-причорноморського регіону України, так і інших територій Російської імперії кінця XIX – початку XX ст.

REFERENCES

1. Demchenko, T. P. (1984). *Ku "turno-prosvetite"skaya deyate "nos" otdelenij Russkogo tekhnicheskogo obshchestva na Ukraine v 1870–1914 gody* [Cultural and educational activities of branches of the Russian Technical Society in Ukraine in 1870–1914]. *Candidate's thesis*. Kiev, 24 s. (in Russian).
2. Derzhavnij arhiv Odes'koї oblasti [State Archive of the Odessa Region]. Fond. 333 (Op. 1, Spr. 165, 173 s.) (in Russian).
3. Derzhavnij arhiv Odes'koї oblasti (DAOO) [State Archive of the Odessa Region]. Fond 333 (Op. 1, Spr. 169, 11 s.) (in Russian).
4. Derzhavnij arhiv Odes'koї oblasti (DAOO) [State Archive of the Odessa Region]. Fond 333 (Op. 1, Spr. 172, 32 s.) (in Russian).
5. Derzhavnij arhiv Odes'koї oblasti (DAOO) [State Archive of the Odessa Region]. Fond 333 (Op. 1, Spr. 185, 8 s.) (in Russian).
6. Derzhavnij arhiv Odes'koї oblasti (DAOO) [State Archive of the Odessa Region]. Fond 333 (Op. 1, Spr. 186, 32 s.) (in Russian).
7. Derzhavnij arhiv Odes'koї oblasti (DAOO) [State Archive of the Odessa Region]. Fond 333 (Op. 1, Spr. 197, 7 s.) (in Russian).

8. Derzhavnij arhiv Odes'koї oblasti (DAOO) [State Archive of the Odessa Region]. Fond 333 (Op. 1, Spr. 1, 9 s.) (in Russian).
9. Kushlakova, N. M. (2016). *Naukovo-tekhnichni obiednannia promyslovykh rehioniv Ukrainy (1870–1917)* [Scientific and technical associations of industrial regions of Ukraine (1870–1917)]. Pavlohrad, 578 s. (in Ukrainian).
10. Liuta, O. (2001). Diialnist viddilen Rosiiskoho tekhnichnogo tovarystva Khersonskoi hubernii [Activities of branches of the Russian Technical Society of the Kherson province]. *Istoriia Ukrainy: Malovidomi imena, podii, fakty: pidpriemstiv Ukrainy v rozvytku profesiinoi osvity (ostannia tretyna XIX – pochatok XX st): Zbirnyk statei, (19)*, 437–445 (in Ukrainian).
11. Nikolaieva, T. M. (2005). Rol pidpriemstiv Ukrainy v rozvytku profesiinoi osvity (ostannia tretyna XIX – pochatok XX st.) [The role of Ukrainian entrepreneurs in the development of professional education (the last third of the XIX – the beginning of the XX centuries)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, (1)*, 82–96 (in Ukrainian).
12. Otchet o deiatelnosti Odesskogo otdeleniia Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1890 god [Activity report of the Odesa branch of the Imperial russian Technical Society for 1890]. Odessa, 1891 (in Russian).
13. Otchet o deiatelnosti Odesskogo otdeleniia Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1891 god [Activity report of the Odesa branch of the Imperial russian Technical Society for 1891]. Odessa, 1892 (in Russian).
14. Otchet o deiatelnosti Odesskogo otdeleniia Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1892 god [Activity report of the Odesa branch of the Imperial russian Technical Society for 1892]. Odessa, 1893 (in Russian).
15. Otchet o deiatelnosti Odesskogo otdeleniia Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1893 god [Activity report of the Odesa branch of the Imperial russian Technical Society for 1893]. Odessa, 1894 (in Russian).
16. Otchet o deiatelnosti Odesskogo otdeleniia Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1896 god [Activity report of the Odesa branch of the Imperial russian Technical Society for 1896]. Odessa, 1897 (in Russian).
17. Otchet o deiatelnosti Odesskogo otdeleniia Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1898 god [Activity report of the Odesa branch of the Imperial russian Technical Society for 1898]. Odessa, 1899 (in Russian).
18. Otchet o deiatelnosti Odesskogo otdeleniia Imperatorskogo Russkogo tekhnicheskogo obshchestva za 1903 god [Activity report of the Odesa branch of the Imperial russian Technical Society for 1903]. Odessa, 1905 (in Russian).
19. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii [Complete collection of laws of the Russian Empire]. Vol. 2. SPb., 1882, № 915, 1085 s. (in Russian).
20. Savchuk, V. S. (1992). Pervye inzhenernye sobraniya i obshchestva v Rossijskoj imperii [The first engineering meetings and societies in the Russian Empire]. *Voprosy istorii estestvoznaniya i tekhniki, (1)*, 51–55 (in Russian).
21. Sbornyk postanovleni po Mynysterstvu narodnoho prosveshcheniia [Collection of resolutions of the Ministry of Public Education] (1894). 10, 1087–1099 (in Russian).
22. Pylypchuk, O. O. (2006). *Istoriia Kyivskoho viddilennia Rosiiskoho tekhnichnogo tovarystva (1871–1919)* [History of the Kyiv branch of the Russian Technical Society (1871–1919)]: *Candidate's thesis*. Kyiv (in Ukrainian).
23. Tsubenko, V. L. (2013). Osoblyvosti orhanizatsii navchalnoho protsesu Odeskoї shkoly desiatnykiv budivelnoi spravy [Peculiarities of the organization of the educational process of the Odessa School of Tenants of Construction]. *Naukovi zapysky. Serii: Istorychni nauky, 18*, 117–122 (in Ukrainian).
24. Ustav uchilishch Imperatorskogo Russkogo Tekhnicheskogo Obshchestva i vysochajshe utverzhdennoe 25 maya 1882 g. Mnenie Gosudarstvennogo Soveta o tekhnicheskikh uchilishchah. (1913). [Charter of the schools of the Imperial Russian Technical Society and the Supremely approved on May 25, 1882, Opinion of the State Council on technical schools]. 3–4 (in Russian).

Received 25.02.24

Received in revised form 08.03.2024

Accepted 13.03.2024